

OSNOVNA TAKTIČKA ISKUSTVA NOR-a I NJIHOVO MJESTO U NAŠOJ SAVREMENOJ DOKTRINI

OPŠTI OSVRT NA KARAKTER NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA

Još prije aprilskog rata, kada je bilo jasno kakva opasnost prijeti narodima Jugoslavije od fašizma, Komunistička partija Jugoslavije je preduzela niz konkretnih mjera radi mobilizacije i pripreme naroda, a naročito omladine za odbranu zemlje. Omladina je obučavana u rukovanju oružjem, organizovani su bolnički kursevi za omladinke, formiran studentski dobrovoljački bataljon, stvarane su partijske organizacije u vojsci¹, ostvarivan je uticaj Partije na omladinu preko SKOJ-a, sportskih, kulturnih i drugih omladinskih organizacija.

Poslije sloma jugoslovenske države KPJ je smatrala da borba nije završena i da se ne treba ropski pokoriti fašističkim osvajačima. Ona je znala da neiscrpna snaga leži u narodu i ako se ta snaga bude pravilno organizovala i pavela u oslobodilačku borbu, ako se u oslobodilačkoj borbi bude koristila strategija i taktika koja u datim uslovima odgovara, ona će se uspješno voditi, neprijateljske snage neprekidno tući i na kraju izvojevati pobjeda.²

Od samog početka oružanog ustanka, rukovodstvo KPJ imalo je jasan cilj do koga je trebalo doći, a to je oslobođenje zemlje od okupatora, a uporedo s tim tući domaće reakcionarne snage koje su se iz svojih usko klasnih interesa stavile u službu porobljivača. Prije nego što je CK KPJ donio odluku o početku oružane borbe, izrađen je strategijski plan i data određena taktička načela.

I strategija i taktika polazile su od realne situacije. Zemlja je bila okupirana i raskomadana. Čitavu teritoriju prekrili su mnogobrojni i jaki okupatorski garnizoni, stvorene su kvislinške vojne formacije i civilna vlast.

¹ Tito — Izvještaj na V kongresu, str. 47, Stenografske bilješke, izdanje »Kultura«, Beograd, 1949. god.

² Zbornik dokumenata i podataka NOR jugoslovenskih naroda (ubuduće Zbornik), t. V, knj. 1, str. 7.

Dok su se na jednoj strani nalazile brojne i tehnički opremljene okupacione i kvislinške snage, na drugoj strani KPJ imala je samo svoju jedinstvenu organizaciju prekaljenu u teškoj i dugogodišnjoj borbi i čvrstu vezu sa narodom. Državu, vojsku i vojne kadrove, naružanje i drugu opremu trebalo je tek stvarati, odnosno u toku borbe otimati od okupatora i kvislinga.

Imajući u vidu takvu situaciju i takav odnos snaga, CK KPJ je došao do zaključka da je moguće voditi uspješnu borbu samo pod uslovom da svi narodi Jugoslavije učestvuju u toj borbi, odnosno da čitava Jugoslavija bude operacijski prostor na kome će neprekidno djelovati oružane jedinice. Na taj način neprijatelj je bio primoran da razvlači svoje snage, da ih cijepa, da ih pomjera sa jedne prostorijske na drugu, jer ma koliko da su mu snage bile brojne, one nijesu mogle uspješno obezbjeđivati čitavu teritoriju. Da bi se osiguralo sprovođenje u život takvog strategijskog plana CK SKJ, izabran je partizanski rat kao jedino mogući oblik borbe.

Iskustvo je pokazalo da neprijatelj nije mogao uspješno da se suprotstavi dejstvima partizanskih odreda, odnosno kasnije NOVJ na čitavoj teritoriji. Poslije ofanzivnih dejstava i stvaranja slobodne teritorije, neprijatelj je preduzimao i krupnije operacije da bi razbio i uništio partizanske odrede, odnosno NOVJ. On je za to morao prikupljati snage iz raznih krajeva zemlje, a kad se ni to nije pokazalo uspješnim, dovlačene su snage i sa drugih frontova Evrope. Na prostorijskim, sa kojih je neprijatelj prikupljao snage, stvarani su povoljni uslovi za uspješna dejstva jedinica NOV i PO.

Neprekidna ofanziva dejstva partizanskih odreda i kasnije NOV, prisiljavala su neprijatelja da strategijski pređe u odbranu, da povlači snage iz manjih mjesta, da se neprekidno utvrđuje za odbranu u većim mjestima, gdje su mu bili garnizoni, i duž glavnih komunikacija.

U toku čitavog NOR-a moralno-politički faktor bio je snažna pokretačka snaga, ali ne i jedina. Trebalo je stvarati oružane snage koje će u organizacionom pogledu i po načinu dejstva moći da uspješno tuku neprijatelja, bez obzira na njegovu ogromnu brojnu i tehničku nadmoćnost. I kao što je rukovodstvo NOB na političkom planu bilo realno i išlo ukorak sa spoljnim i unutrašnjim događajima, sa političkom zrelošću i spremnošću masa da se uključuju u borbu, tako je postupalo i pri stvaranju i razvitku oružane sile, njene strategije i taktike. Nije bilo zatrcavanja ni zakašnjavanja. Gledalo se realno na situaciju i na naše mogućnosti. Neprijatelj se nije ni precjenjivao ni potcjenjivao. Stvarani su oni organizacioni oblici oružane snage i izvođena ona borbena dejstva koja su nanosila osjetne gubitke neprija-

teljskim snagama. Isto tako, neprekidno je praćena situacija i na taj naćin pravovremeno otkrivane namjere neprijatelja i blagovremeno preduzimane one mjere koje su u datoj situaciji bile najćelishodnije.

Zbog postavljenih ciljeva još u poćetku ustanka nije se moglo ostati na partizanskim odredima kao osnovnim organizacionim jedinicama ni samo na partizanskim oblicima dejstva. Bilo je potrebno stvoriti oružanu silu koja će biti sposobna ne samo da dejstvuje na partizanski naćin nego da vodi i frontalne borbe, da oslobađa velike gradove i da konaćno oslobodi zemlju, odnosno da poslije oslobođenja ćuva njenu nezavisnost i tekovine NOR i socijalistićke revolucije.

Jedinice NOV, odnosno partizanski odredi, imale su neprekidnu inicijativu. Stalnim napadima, i onda kada je neprijatelj imao prikupljene jake snage, trošena je živa sila neprijatelja, njegove su jedinice iscrpljivane, dok su naše snage bile ćuvane i stalno se ućvršćivale i jaćale.

Za vrijeme operacija koje je neprijatelj više puta preduzimao, vodili smo odbrambene borbe dok našim jedinicama nijesu stvoreni potrebni uslovi za protivnapade i protivudare i to tamo gdje je neprijatelj bio najslabiji i gdje je takva dejstva najmanje oćekivao. U toku tih dejstava primjenjivane su kombinacije aktivne odbrane sa napadom i napada sa aktivnom odbranom. Istovremeno su izvođeni napadi na više pravaca i na razlićite naćine, a izvođeni su i manevri u pozadini neprijatelja. Jedinice NOV su neprekidno napadale i proširivale svoje operacije, a neprijatelj je samo povremeno uspijevaao da prikupi svoje snage da bi izveo napadne operacije. Snage NOV stalno su rasle i jaćale. Slobodna teritorija bila je sve veća i ćvršća, a neprijatelj se sve više povlaćio u veća mjesta i ćuvao veće gradove i glavne komunikacije.

Partizanska dejstva, kombinovana partizanska i frontalna dejstva, i pri kraju rata frontalne borbe sa slobodnom i ućvršćenom pozadinom, bili su oblici naše borbe. To pokazuje da je naša oružana sila znala da primjenjuje one oblike borbe koji su bili jedino mogući i jedino ćjelishodni, jer u datim uslovima nije bilo efikasnijeg naćina borbe. Neprijatelj je to uoćavao i preduzimao mjere, ali je gotovo uvijek zakašnjavaao, jer se sporo oslobađao šablona.

Naš NOR bio je svenarodni rat koji se vodio na cijeloj teritoriji zemlje. On se nije vodio po utvrđenim šablonima i propisima, ali se znao zajednićki cilj, postojala je idejna veza koja je omogućavala da se mnogobrojna taktićka dejstva, veoma raznovrsna, po obimu i oblicima, slivaju u jednu jedinstvenu snagu.

Još u toku prvih dana oružane borbe mnogobrojni naoružani odredi stalno napadaju manje okupatorske i kvislinške posade, žandarmerijske stanice, razbija se kvislinška vlast i uspostavljaju organi nove narodne vlasti. Partizanski odredi napadaju smjelo i iznenada, tamo gdje su se neprijatelju mogli nanijeti najveći gubici, a sačuvati sopstvena živa sila. U nekim krajevima dolazi do masovnog oružanog ustanka. Na taj način, prema strategijskom planu CK KPJ, postepeno se stvaraju slobodne teritorije koje postaju solidne baze na kojima se regrutuju novi borci, materijalno obezbeđuju jedinice, stvara se i izgrađuje nova revolucionarna vlast i drugi organi NOB-a.

Uparedo sa povećanjem slobodne teritorije rasli su i jačali partizanski odredi, tako da su u nekim krajevima brojali po tri pa i više hiljada boraca. Tako jaki partizanski odredi su prisiljavali neprijatelja da se povlači u veća mjesta, gdje je izgrađivao utvrđenja i prelazio u odbranu. Često je bio takav odnos snaga da ni partizanski odredi nisu mogli da zauzmu veća mjesta, niti je neprijatelj imao snaga da razbije partizanske snage.

U pojedinim područjima zemlje, kao na primjer, u zapadnoj Srbiji 1941. i Crnoj Gori i Sandžaku u prvoj polovini 1942. godine, stvarani su specifični frontovi, a oko gradova blokade. Partizanski odredi su prelazili u odbranu, gubio se onaj ofanzivni duh što je uticalo i na neaktivnost boraca. Sem toga, glavnu snagu odreda sačinjavali su borci sa sela koji još nijesu shvatili potrebu čvrste discipline i organizovanosti, pa su odlazili kućama radi ličnih potreba.

Sve se to negativno odražava na borbenu raspoloženje boraca. U isto vrijeme, uviđajući da sa raspoloživim snagama nema mogućnosti da spriječi dalji razvitak oružane borbe, neprijatelj prikuplja jače snage sa drugih područja, pa ih čak dovlači i sa drugih frontova. Brojno i tehnički nadmoćniji, a i iskusniji, grupisao je snage i izvršio napad na slobodnu teritoriju. Angažujući avijaciju, artiljeriju i tenkove protiv još vojnički i politički neučvršćenih jedinica, neprijatelj je gotovo svugdje brže ili sporije postizao uspjehe.

Partizanski odredi bez iskustva u borbi sa takvim neprijateljem i u tim uslovima vodili su najčešće frontalne borbe, što je upravo i odgovaralo neprijatelju. Sada su se promijenile uloge: neprijatelj je bio u napadu — a partizanski odredi u odbrani. Pretrpljeni gubici i surove represalije koje je vršio okupator nad stanovništvom prilikom nastupanja negativno se odrazilo na dobar broj još politički neučvršćenih boraca. To dovodi do osipanja, samovoljnog napuštanja jedinica i do demoralizacije velikog dijela stanovništva.

Na osnovu iskustva iz Srbije, Crne Gore i Bosne, rukovodstvo ustanka došlo je do zaključka da su prevaziđena dejstva koja su izvo-

dili partizanski odredi i da su oni postali kočnica za dalji razvitak NOB. Mjesto da se neprijatelj napada i nanose udarci njegovoj živoj sili i tehnici i da se održi inicijativa, prešlo se u odbranu slobodne teritorije i tako stvorili uslovi neprijatelju da on preuzme inicijativu i da tuče partizanske snage. Isto tako, pokazalo se da tako brojni odredi nijesu sposobni da izvode manevre niti krupnije operacije operativnog i strateškog značaja, jer kod ove poluvojničke teritorijalne organizacije nije bilo potrebne pokretljivosti.

Zbog svega toga, drug Tito je još krajem septembra 1941. došao do zaključka da treba od najboljih boraca odmah pristupiti stvaranju operativnih jedinica koje će biti sposobne i spremne da rješavaju ne samo taktičke već i operativne i strategijske zadatke, koje će biti pokretljive i sposobne za manevrisanje, spremne i sposobne da se bore gdje god budu upućene, gdje vojna i politička situacija zahtijeva.

Stvaranje proleterskih i udarnih brigada imalo je presudnu ulogu u stvaranju naše oružane sile, odnosno stvaranju i razvoju naše strategije i taktike. Stvaranjem brigade naše snage ponovo preuzimaju inicijativu. Brigade su bile pokretljive, udarne i sposobne za velike manevre. Proleterske i udarne brigade izvodile su i krupnije akcije, ali su u osnovi i dalje zadržale partizanski način dejstva, samo na višem, kvalitetnijem nivou nego partizanski odredi. Međutim, daljnji razvoj ustanka i stvaranje slobodne teritorije, zahtijevao je izvođenje krupnih dejstava na više strana, što brigade pojedinačno nijesu mogle da čine. Vrhovnom štabu bilo je otežano neposredno komandovanje, te se krajem ljeta 1942. godine nalazi rješenje u formiranju operativnih grupa brigade.

Početak novembra 1942. godine dolazi do kvalitativne promjene u daljem razvitku NOV, njene strategije i taktike. Stvorene su divizije i korpusi — stvorena je NOVJ. Partizanski odredi i dalje ostaju na čitavoj teritoriji zemlje. Oni su odigrali značajnu ulogu sadejstvujući jedinicama NOV, a i sami su izvodili akcije i na taj način nadopunjavali dejstva krupnijih jedinica NOV. Isto tako, oni su vršili ulogu mobilizatora novih boraca, a iz njihovih jedinica najbolji borci odlazili su u brigade ili su se čitavi odredi reorganizovali u brigade.

Stvaranjem krupnijih jedinica NOV stvoreni su uslovi da se izvode složenije operacije, da se oslobađaju veća naselja, mjesta i gradovi, da se stvaraju velike slobodne teritorije u svim krajevima zemlje. U periodu od stvaranja NOV pa sve do druge polovine 1944. godine izvođena su kombinovana partizanska dejstva sa frontalnim

borbama, koje su bile uslovljene postojanjem velikih slobodnih teritorija i postojanjem divizija i korpusa.³

U drugoj polovini 1944. godine otpočele su operacije za konačno oslobodjenje zemlje. Veliki dio teritorije bio je oslobođen, pa je uspostavljen strategijski front. Ovaj period NOB-a ima posebne specifičnosti, pa se na njemu treba naročito zadržati. Ali prije obrade iskustava iz tog perioda potrebno je bar u najkraćem obliku ukazati na neka taktička iskustva iz NOR-a, bez kojih se ne može ni zamisliti naša ratna doktrina.

OSNOVNA TAKTIČKA ISKUSTVA NOR

Manevar

Manevar je u NOR-u bio jedan od najznačajnijih faktora koji smo uspješno primjenjivali i zbog čega smo pobjeđivali brojno i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja. Naše jedinice su bile vanredno osposobljene za sve vrste manevra. On je omogućavao brzo grupisanje snaga radi napada na neprijateljske garnizone koji su bili udaljeni po više desetina kilometara, čime je postizano operativno i taktičko iznenađenje. Na taj način neprijatelju se nametala borba kojoj nije mogao da se suprotstavi. Manevar se vršio radi prenošenja težišta iz jednog kraja u drugi i daljeg razvitka oružanog ustanka. Kroz neprekidne borbe sticana su velika iskustva tako da su se svaki put primjenjivali drugi oblici manevra, kako na široj prostoriji sa većim tako i sa manjim jedinicama. U osnovi, težilo se ka tome da se na najcjelishodniji način upotrijebe jedinice, da se postigne iznenađenje, a manevar po obliku bude originalan, da se izvede brzo i energično i da se pravilno izaberu momenti dejstva i pravci napada.

Uporedo sa razvojem i jačanjem naših oružanih snaga manevri su bili sve veći, a rezultati krupniji. Oblik manevra zavisio je od jačine sopstvenih i neprijateljskih snaga, od terena na kome se izvodio i od umješnosti i sposobnosti starješina.

Pri izvođenju manevra jedinice su bile u stanju da pređu u toku jedne noći i po nekoliko desetina kilometara. To je kod neprijatelja stvaralo teškoće, jer jedan garnizon nije znao kada će biti napadnut, nije mogao biti spokojan. Zbog toga svaki garnizon nije mogao da se osigura pojačavanjem iz drugih garnizona, jer je svaki bio jednako nesiguran. Tako se uvijek nije moglo postići taktičko iznenađenje, pomoć se napadnutom garnizonu često nije mogla pružiti, pošto je gotovo uvijek stizala kasno.

³ Tito — Stvaranje i razvoj JNA, str. 39.

Manevar je izvođen u napadu i odbrani, čak i u uslovima kada je neprijatelj izvršio grupisanje jakih snaga i imao veliku nadmoćnost i preduzimao okruženja radi uništenja naših snaga. I u takvim uslovima, zahvaljujući brzini i smjelim manevrima, ne samo što neprijateljski plan nije bio ostvaren, već su jedinice NOV prelazile u protivnapad i protivudar, nanoseći neprijatelju osjetljive gubitke. Dok su na jednoj strani naše jedinice vodile odbrambene borbe, na drugoj su, birajući najpovoljnije uslove, pregrupisane snage radi stvaranja uslova za manevar i probijanje obruča, da bi se uskoro zatim preduzele nove napadne operacije. Iscrpljene neprijateljske snage bile su prinuđene da se vrate u svoje baze, ukoliko nijesu bile primorane da odmah hitaju na druge strane radi borbe protiv naših snaga.⁴

Značaj manevra je i u tome što je neprijatelj bio dezorijetisan i što je trpio gubitke, jer su mu snage uništavane po dijelovima. To je bilo moguće postići zbog toga što su naše snage bile blagovremeno grupisane i tako ostvarile nadmoćnost. Zbog toga su neprijateljski komandanti govorili da im je najteže bilo ratovati sa NOVJ, jer nikada nijesu mogli da prozru naše namjere. Pošto su utvrdili gdje se nalaze jedinice NOV, izvršili su sve pripreme, grupisali snage i uz podršku artiljerije, avijacije i tenkova izvršili napad i kad su mislili da je konačni uspjeh tu, udarili su u prazan prostor.

Prije nego što su ponovo uspjeli da utvrde gdje se nalaze jedinice NOV, osjetili su njihova dejstva tamo gje su najmanje očekivali. Neprijatelju je smetalo to što jedinice NOV nijesu ratovala po utvrđenim pravilima.⁵

Po izvršenju zadatka jedinice koje su izvodile napad isto tako su se brzo izvlačile i dekoncentrisale da bi izbjegle udar jakih neprijateljskih snaga; da bi se opet na drugom mjestu pojavile i izvršile napad.⁶

⁴ Kad je general Liters došao do zaključka da su se jedinice Glavne operativne grupe probile iz obruča na pravcu Zelengora — Jahorina 14. juna 1943. g.; izdao je naredjenje da se operacija »švarke« obustavi. Slično je bilo i u toku bitke na Neretvi.

⁵ Načelnik operativnog odjeljenja grupe armija »E« Josip Selmajer, pored ostalog, kaže: »Partizan je u osnovi u boljem položaju nego njemački vojnik. Dok je njemački vojnik vezan za stalne objekte koje mora svugdje i uvijek da čuva, dotle partizan može da bira mjesta i vrijeme za svoje napade« (Selmajer Jozef: *Operacija grupe armija »E« — II. Ocjena situacije krajem oktobra 1943. god.*).

⁶ U uputstvima SS dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« *Taktička načela za vođenje partizanskog rata*, pored ostalog, stoji i ovo: »Partizani se iznenada pojavljuju i vrše napad na pogodnim mjestima, poslije čega iščezavaju i prebacuju se na udaljene prostorije, gdje se ista igra ponavlja. Pošto elastično izmiču našim jakim potjerama, izvanredno ih je teško prisiliti na odbranu uništavajućom borbom. Njihovi trenutni napadi iz neposredne blizine, smjelo, fanatički i uvijek iznenadno izvedeni, takođe su značajni. Kao da su formalno iz zemlje nikli, partizani se odjednom nađu tu...«

Na taj način uništavane su živa sila i tehnika neprijatelja neprekidno i sve jače sa stepenom razvitka naših oružanih snaga. To je bio jedini način da u dugotrajnom ratu manje snage vode uspješnu borbu protiv jačeg i brojnijeg neprijatelja.

I pri izvođenju dejstava radi prenošenja težišta iz jednog kraja zemlje u drugi izvođeni su smjeli i uspješni manevri. Prodor grupe proleterskih brigada u zapadnu Bosnu, u stvari je dobro pripreman manevar još od početka aprila, bez obzira što je do njegovog sprovođenja u život došlo krajem juna, poslije napuštanja slobodne teritorije u Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku⁷. Pravac kojim su nastupale proleterske brigade bio je duž demarkacione linije, a to znači preko teritorije koja je bila najslabije posjednuta neprijateljskim snagama. Brzina izvođenja dejstava i silina udara obezbjeđivala je da se postižu iznenađenja i uspjesi. Sem toga, to se vanredno pozitivno odrazilo na sve borce i starješine, jer su sagledali značaj i preimućstvo takvog načina dejstva.

I ovdje se primjenjivalo pravilo: odvojeno se kretati a objedinjeno tući. Na isti način dejstvovale su u proljeće 1943. 1, 2. i 3. divizija u pravcu Neretve i kasnije u pravcu Hercegovine, Crne Gore i Sandžaka. Kad se radilo i o krupnijim jedinicama NOV dejstva su izvođena na isti način. Prodor 1. proleterskog i 12 korpusa i operativne grupe divizija u Srbiju u ljeto 1944. izvršen je vrlo uspješno, jer su i ove snage dejstvovale na širokom prostoru, što je onemogućilo neprijatelju da im se uspješno suprotstavi i spriječi da dođu do cilja.

Do sada je bilo riječi o manevrima koje su izvodile jedinice u napadnim dejstvima, kada su napadani neprijateljski garnizoni na jednoj teritoriji ili kada je prenošeno težište dejstava sa jedne teritorije na drugu. Ne manje značajni bili su manevri koje su izvodile naše jedinice u toku odbrambenih borbi.

Neprijatelj je povremeno prikupljao jače snage da bi uništio naše jedinice na određenom prostoru. Zbog niza negativnih iskustava vršio je temeljite pripreme, sve je isplanirao i grupisao jake snage kako bi okružio i uništio jedinice NOV. Zbog nadmoćnosti u snagama i sredstvima i tajnosti priprema stvarali su se uslovi da se ti planovi ostvare.

Međutim, naši štabovi su skoro uvijek uočavali namjere neprijatelja i preduzimali odgovarajuće mjere da bi sačuvali svoje snage a neprijatelju nanijeli što veće gubitke. Brzo je vršeno pregrupisanje jedinica radi udara po neprijateljskim snagama, tamo gdje je bilo najviše izgleda da se uspije i na ovom pravcu koji se poklapao

⁷ Zbornik, tj. II, knj. 3, str. 351.

sa našim daljim planovima. Dok su se na jednoj strani vodile odbrambene borbe radi zadržavanja neprijatelja, na drugoj je vršen prodor pošto je postignuta nadmoćnost. Ali, ni na pravcima gdje su vođene odbrambene borbe naše snage nisu bile pasivne. Naprotiv, zahvaljujući aktivnoj odbrani, neprijatelj je trpio teške gubitke a jedinice su mu bile iscrpljivane do te mjere da često nijesu bile u stanju da uspješno izvršavaju dodijeljeni zadatak.

U toku bitke na Neretvi veoma uspješno su izvođena ova dejstva. Primjeri dejstva 5. i 7. divizije pokazuju kako se u aktivnoj odbrani, izvodeći smjele manevre, mogu uspješno tući daleko jače snage. Manevri u dolini Neretve, odnosno na pravcu između Gornjeg Vakufa i Kalinovika, pokazuju kako se brzim i smijelim manevrima u najtežim situacijama mogu postizati uspjesi.

Među najuspješnije manevre naših snaga kada su jedinice okružene na manjoj prostoriji bio je onaj koji je izvodila 1. proleterska divizija u drugoj polovini juna 1944. Poslije desanta na Drvar neprijatelj je bacio 7. SS diviziju i 92. motorizovani puk kao i jedinice lokalnih garnizona protiv 1. proleterske divizije sa namjerom da je taktički okruži i uništi. Računajući da se sa 1. divizijom nalazi i Vrhovni štab, neprijatelj se nije obazirao na druge jedinice NOV, koje su se nalazile na tom prostoru.

U toku deset dana — od 14. do 24. juna — neprijatelj je uspio da izvrši okruženje jedinica 1. divizije, ali su se svaki put njegove jedinice sastale na praznoj prostoriji.⁸ Što 1. divizija nije pretrpjela teške gubitke i što nije bila razbijena ima se zahvaliti, prije svega, veoma dobrom i pravilnom radu komandanta divizije, a zatim hrabrosti i samoprijegoru boraca i starješina.

Dejstva noću

Ova dejstva imala su vanredno veliki značaj u toku čitavog rata. U ovim dejstvima postizana su taktička iznenađenja i nametani uslovi koji su odgovarali našim jedinicama, a paralisali brojčanu i tehničku superiornost neprijatelja. Dejstva noću primjenjivana su zato što nije bilo cjelishodno izvoditi napade danju na mnogobrojne i tehnički bolje opremljene neprijateljske snage. Tehnika neprijatelja noću nije bila efikasna zbog nevidljivosti i borbe na bliskom odstojanju. Jedino su se tenkovi mogli koristiti i to ograničeno, uz opasnosti da budu brzo uništeni. U noćnim borbama naše jedinice imale su mnogo veće iskustvo nego neprijatelj.

⁸ Vlado Šćekić: »Borba 1. proleterske divizije juna 1944. godine radi izbjegavanja okruženja«, Vojnoistorijski glasnik, br. 5/61. god.

Noću su izvođena sva borbena dejstva i sa svim jedinicama. Izvođeni su napadi i protivnapadi, vršeno je prikupljanje jedinica, vođene borbe u povlačenju, izvođeni dugi marševi, vršeno je pregrupisanje snaga radi manevra, itd.

Mada je napad noću vrlo složen vid dejstva, iskustva ipak pokazuju da se u tim uslovima mogu postizati krupni uspjesi, bez obzira na brojno stanje i tehniku neprijatelja. Naše jedinice su zaista bile majstori za noćne borbe. Sposobnost za vođenje noćnih borbi sticala se neprekidno na uspjesima i porazima.

Pošto su noćne borbe vrlo složen vid dejstva blagovremeno i detaljno su izvršene sve pripreme. Utvrdila se jačina, raspored, sastav snaga i sistem utvrđivanja neprijatelja. Na osnovu toga izrađen je detaljan plan za svaku jedinicu, i s njim su upoznati svi borci i starješine. Sem zadatka svoje jedinice, trebalo je, bar u osnovi, znati i zadatke susjednih jedinica da se u toku borbe ne bi ukrštale i da se obezbjedi puno sadejstvo. Nigdje kao u toku noćnih borbi nije došla do izražaja samostalnost i inicijativa naših starješina i boraca. Bez toga se ne bi mogli postići onakvi uspjesi, jer je noću komandovanje otežano a starješine nemaju pregled nad jedinicama.

Pri izvođenju noćnih dejstava vodilo se računa o vremenu koje je potrebno da se izvede pokret jedinica do objekta, da se napadne i zauzme i da se snage povuku u toku noći.

Partizanske jedinice u Vojvodini, na primjer, većinom su morale u toku iste noći da izvedu pokret do objekta napada, a poslije izvršene akcije da se povuku prije svanuća kako bi izbjegle borbu sa mnogobrojnim garnizonima između kojih su se kretale.

Mada je načelno bilo korisnije izvesti napad u drugoj polovini noći, jer kod neprijatelja opada budnost a umor osvaja jedinicu, iskustva su pokazala da se tu mora biti realan i obezbijediti vrijeme potrebno za napad i povlačenje jer zbog slabe organizacije čitava akcija može da propadne.⁹

Noćne borbe izvodile su se vrlo energično. U samom početku borbe naše snage nanosile su najjači udar kako bi neprijatelja što prije dezorganizovale. Išlo se za tim da se prvi uspjesi do kraja iskoriste i da se ne dozvoli neprijatelju da sredi svoje jedinice i konsoliduje odbranu. Zbog toga su se vrlo rijetko ostavljale rezerve.

⁹ Jedan od uzroka neuspjelog napada na Pljevlja 1941. godine, bio je u tome što je napad trebalo početi u 4 časa. Prema izjavi puk. Kastanjela, pred zoru je došlo do kolebanja u štabu divizije. Načelnik štaba i većina oficira predlagali su da se predaju. Komandant je odložio odluku do zore, a baš tada je počelo povlačenje naših jedinica.

Polazeći od poznate postavke klasika marksizma da je odbrana smrt oružanog ustanka, rukovodstvo NOR-a je još od prvog dana oružane borbe postavilo pred sve partizanske odrede zahtjev da neprekidno napadaju živu silu neprijatelja, da uništavaju tehniku i sve objekte koji mu služe, da likvidiraju kvislinšku vlast i da budu stalno aktivni. I zaista, u toku čitavog NOR-a napad je bio osnovni vid borbenih dejstava naših jedinica. Bez napada ne bi se mogla uspješno tući daleko brojnija i tehnički opremljena živa sila neprijatelja, ni dolaziti do plijena u naoružanju i drugoj opremi, što je bio jedan od izvora snabdijevanja naših jedinica. Na kraju, bez napadnih dejstava nije se mogla stvoriti slobodna teritorija ni osloboditi zemlja.

Međutim, bilo je odmah jasno da se na klasičan način ne može uspješno napadati manjim snagama na mnogo nadmoćnijeg neprijatelja. Da bi se postigao uspjeh morala se u izvođenju svakog napada obezbjediti nadmoćnost i to, uglavnom, tamo gdje se nanosio glavni udar. Za naše prilike, međutim, bilo je teško ostvariti nadmoćnost u živoj sili i tehnici. Zbog toga se napad vršio tamo gdje je bilo najviše izgleda za uspjeh, tamo gdje smo bili nadmoćniji ne samo po broju žive sile nego i zbog drugih elemenata koji su nam išli u prilog, kao: noć, iznenađenje, podesan teren, itd.

Pri izvođenju napada, ne samo na početku nego i kroz čitav period rata, moralo se voditi računa da plan bude realan i da se neprijatelj ne potcjenjuje. Na početku male, sitnije a kasnije sve veće uspješno izvođene akcije donosile su krupne vojne i političke rezultate. Kod boraca je rastao borbeni duh i samopouzdanje.

Napadi nijesu izvođeni u svim uslovima i po svaku cijenu. Prije svake akcije vršila se detaljna priprema i svestrana analiza. Moralo se polaziti od procene koliko su uslovi za napad povoljni, vodeći uvijek računa o tome da se neprijatelj ne potcjenjuje, a sopstvene snage ne precjenjuju, da se obezbijedi nadmoćnost i iznenađenje. Ako se o tome nije vodilo računa, onda se rizikovalo da se doživi neuspjeh i pretrpe veliki gubici, što se negativno odrazilo ne samo na borbeno raspoloženje boraca te jedinice, nego i naroda na širem području. Posljedice su bile utoliko veće ukoliko se radilo o nepotrebnom neuspjehu, a takvih je primjera bilo više u toku NOR-a.¹⁰

¹⁰ Napad na Pljevlja 1. decembra i na Sjenicu 22. decembra 1941, na Kupres i Bugojno 1942, zatim na Sanski Most i Gospić, napad jedinica 1. proleterske brigade kod Caparde jula 1943. i na Korprivnicu 1944. godine.

U mnogim krajevima zemlje sve do sredine 1942. godine ispoljavala se zajednička slabost mnogih partizanskih odreda, a ogledalo se u nedovoljnoj inicijativi, pasivnosti i nedostatku smisla za manevar.

Uočavajući te slabosti drug Tito upozorava da ne treba voditi frontalne borbe, već neprekidno napadati na komunikacije duž kojih se neprijatelj kreće. Nepravilno je bilo držati mrtve blokade gradova, u kojima su se nalazili neprijateljski garnizoni, a tako isto po svaku cijenu braniti oslobođena naseljena mjesta ili oslobođene teritorije. Na taj način su se iscrpljivale jedinice i slabila njihova borbenost.¹¹

Objekti na koje su izvodile napade naše jedinice bili su veoma različiti: naseljena mjesta, položaji i borbeni raspored. Kolone u pokretu, komunikacije, štabovi, skladišta, aerodromi, itd. Isto tako izvođene su diverzije najraznovrsnijih oblika. Međutim, zadržaću se samo na napadima koji su izvođeni na naseljena mjesta, odnosno gradove i na komunikacije, pošto su to bili glavni objekti za napad u toku čitavog NOR-a.

Naseljena mjesta za okupatora imala su vanredno veliki značaj, jer su to bili politički, privredni i administrativni centri, odakle je upravljao okupiranom teritorijom i koristio ekonomski potencijal. Otuda je i razumljivo što je od prvih dana okupacije držao jače garnizone ne samo u svim većim gradovima već i u manjim mjestima. S druge strane, bilo je sasvim logično da su naši napadi bili usmjereni u tom pravcu. Tamo se nalazila živa sila neprijatelja, tamo je bila tehnika i druga oprema, a isto tako i izvor žive sile za popunu naših jedinica. S porastom naših snaga vršeni su napadi od manjih mjesta do najvećih gradova.

Neposredno poslije okupacije neprijatelj nije preduzimao nikakve mjere u pogledu organizacije odbrane naseljenih mjesta. Međutim, poučen gorkim iskustvom, od početka ustanka pa kroz čitav rat neprestano je izgrađivao sistem odbrane. Na spoljnim ivicama gradova izgrađeni su bunker i, ponekad povezani rovovima, a često su bile postavljane žičane prepreke i minska polja.

U gradu su za odbranu organizovali najmasivnije zgrade na raskrsnicama ili čitave blokove kuća. Naročito su za odbranu koristili

¹¹ Zbornik, t. II, knj. 3, str. 297—298.

Komandant Nikšićkog partizanskog odreda Sava Kovačević nije ispuštao inicijativu, već se borio na teritoriji susjednih srezova — Herceg-Novog, Bileće i Trebinja, kad već nijesu mogli da oslobode blokirani Nikšić u prvoj polovini 1942. godine.

stare tvrđave.¹² Oko grada i po selima nalazile su se najčešće kvislinške snage, koje su prihvatile borbu prije nego što su naše jedinice dolazile do grada, i na taj način često nije moglo da se postigne taktičko iznenađenje.

Prije napada na naseljena mjesta vršene su temeljite pripreme. Išlo se uvijek za tim da se postigne iznenađenje, zbog čega je napad vršen najčešće noću, što naravno ne znači da se iznenađenja nijesu postizala i danju.¹³ Prekidane su sve telefonske i druge saobraćajne veze između napadnutog i susjednih garnizona.

Prije napada blagovremeno su prikupljeni podaci o jačini i rasporedu neprijateljskih snaga i sistemu utvrđivanja, pribavljen je plan grada i angažovani ljudi koji poznaju grad. Naročito se vodilo računa o tome da se komande na vrijeme povežu sa našom organizacijom u gradu koja je mogla da pruži dragocjenu pomoć.

Taktika napada na naseljena mjesta stalno se razvijala i usavršavala uporedo sa razvitkom i jačanjem naših snaga kao i jačanjem neprijateljskih garnizona i utvrđenja za odbranu. Odredi su vršili napade frontalno, bez manevra i grupisanja snaga. Na početku ni brigade nijesu mnogo izmijenile taktiku prilikom napada na naseljena mjesta. Napadi na Bugojno, Kupres i Donji Vakuf u ljeto 1942. godine pokazuju da se i ovdje primjenjuje taktika odreda, što je bio jedan od uzroka za neuspjeh.

Stičući iskustva u toku niza napada, već u drugoj polovini 1942. dolazi sve više do primjene manevra putem ubacivanja manjih jedinica neopaženo u centar grada kroz borbeni raspored neprijatelja. Ovo se kasnije masovno primjenjivalo, jer je ovaj način dejstva bio veoma efikasan. Probijajući se u centar naseljenog mjesta, ubačena jedinica je dejstvujući iznenada na pojedine objekte, kao i u pozadinu onih snaga koje su se nalazile na periferiji, stvarala dezorganizaciju i pometnju kod neprijatelja.¹⁴ Istina, takvih napada bilo je i ranije kod odreda, ali to su bili samo pojedinačni slučajevi.¹⁵

Pod udarcima jakih snaga NOV neprijatelj se povlačio iz manjih garnizona u veća mjesta i gradove i organizovao solidnu odbranu.

¹² Napadi na Banju Luku i Našice u jesen 1944. godine nijesu uspjeli zahvaljujući i tome što tvrđave nijesu mogle biti zauzete.

¹³ Napad u Sremu, npr. izvršen krajem dana, pod zaštitom prašine koju je napravila stoka pri povratku u selo ili za vrijeme nogometne utakmice koja je radi toga i organizovana. Isto tako iznenađenje je postigla u toku dana i 40. divizija septembra 1944. za vrijeme napada na Pakrac i to tenkovima.

¹⁴ Ubacivanje 2. bataljona 4. proleterske brigade za vrijeme napada na Livno u decembru 1942. godine imalo je presudnu ulogu za oslobodenje ovog grada.

¹⁵ Napad na Bogetiće u Mačvi 1941, napad na Sjenicu 22. decembra 1941. i Prijedor 1942. Sjenica nije zauzeta zbog neaktivnosti jedinica koje su napdale na spoljna utvrđenja.

Zato se i način napada na jake garnizone morao mijenjati. Dolazi do grupisanja jakih snaga i tehnike na određenim pravcima radi cijepanja odbrane neprijatelja. Kada se napravio prodor u borbenom rasporedu neprijatelja, ubacivane su nove snage da bi se što prije stiglo do centra, a onda se djelovalo ka periferiji, u pozadinu neprijateljskih snaga, i na pojedine preostale otporne tačke u samom gradu.

Borbeni poredak je u napadu na gradove najčešće bio u vidu kolona. To je bio najcjelishodniji raspored snaga, zato što je trebalo čim prije razbiti neprijatelja na periferiji, odnosno na spoljnoj liniji odbrane, a onda energično nastupati i ne dozvoliti neprijatelju da se sredi i da posjedne otporne tačke u dubini odbrane. U toku nastupanja nije bilo preporučljivo zadržavati se oko manjih otpornih tačaka koje su i dalje davale otpor na spoljnoj liniji već ih samo blokirati.

Napad se uvijek izvodi brzo bez obzira da li se napadalo noću ili danju. Zbog toga se napadalo, glavnim snagama kako bi se otpor u garnizonu savladao prije nego što uslijedi intervencija neprijateljskih snaga iz susjednih garnizona. Otuda su i rezerve prilikom napada bile male ili ih uopšte nije bilo. Razvitkom naših snaga to se kasnije mijenjalo, pa su ostavljene manje rezerve.

Za napad je trebalo odrediti jake snage kako bi u napadnutom garnizonu bila sigurno uništena neprijateljska živa sila jer je napad i vršen zbog toga. No, bilo je i primjera gdje je osnovno bilo osloboditi mjesto, što je omogućavalo jedinicama opkoljenog garnizona da se na nedovoljno kontrolisanom pravcu izvuku. Iskustvo iz borbi jedinica 10. korpusa u oktobru 1944. pokazuje da se takav metod teško plaćao, jer su se sa tim snagama morali ponovo sretati. Za vrijeme napada jedinica 10. korpusa na neprijateljske garnizone u Pitomači, Novom Gradu, Podravskom, Virju i Kloštru, neprijatelj se izvukao i prikupio u Koprivnici. Ove snage i one koje su bile u Koprivnici slomile su višednevne napade jedinica 6. i 10. korpusa, nanijevši im gubitke od preko 800 mrtvih i ranjenih.

Stvaranjem divizija i korpusa napadani su veći garnizoni. Zbog jačine neprijateljskih garnizona bilo je potrebno da se broj napadnih pravaca smanjuje, a povećava grupisanje snaga i sredstava na određenim pravcima. Kad god je bilo moguće ubacivane su jedinice u grad, mada je to sada išlo teže, jer je i neprijatelj sticao iskustva. On je raspolagao jačim pokretnim rezervama kojima je po potrebi manevrisao, pa je bilo necjelishodno ubacivati u grad manje snage.

Zbog nedostatka artiljerije i drugih tehničkih sredstava koja bi krčila put pješadiji, formirane su bombaške grupe sastavljene od

najboljih boraca, koji su se za te zadatke mahom dobrovoljno javljali. Ove grupe bile su naoružane s više bombi i puškomitraljeza, a kasnije i ručnim bacačima. Odvažne, dobro naoružane i pokretljive bombaške grupe neopaženo su se približavale neposredno do bunkera na periferiji, rovova ili drugih objekata i ubacivale bombe, što je redovno nanosilo neprijatelju teške gubitke i pometnju, te tako otvarale put za napad ostalim jedinicama.¹⁶

Bombaške grupe su odigrale veliku ulogu u svim napadima skoro za sve vrijeme rata. Kroz neprekidne borbe i kod boraca se razvila samoinicijativa i snalažljivost, tako da su i najteži zadaci uspješno izvršavani. Nemajući sredstava za sječenje žičanih prepreka, bombaši su za lakši prelaz koristili čebad, šinjele i sl.

Artiljerija za neposredno gađanje se vrlo često upotrebljavala. Tamo gdje i bombaši nijesu mogli da unište bunkere ili druge utvrđene objekte, to je mogla vrlo efikasno da učini artiljerija koja je pratila streljački stroj.

Pri organizovanju napada na naseljeno mjesto uvek su se preduzimale mjere da se napadnute neprijateljske snage izoluju od susjednih garnizona. Jedinice koje su imale taj zadatak prvavremeno su zatvarale odgovarajuće pravce, ali tako da se tajnost napada ne otkrije. Da bi se snagama koje su izvodile napad na garnizon obezbijedilo što više vremena jedinice u obezbjeđenju postavljale su se što bliže garnizonu, odakle se očekivala intervencija. Ponekad su vršile i demonstrativne napade da bi se neprijateljske snage vezale i da ne mogu intervenisati van svoga mjesta. Nekada se demonstrativni napad završio predajom garnizona.¹⁷ Čim je počeo napad na neki neprijateljski garnizon skoro redovno je uslijedila intervencija neprijateljskih snaga iz susjednih garnizona. Na taj način ti garnizoni bili su jedan drugom kao neka rezerva. Naše jedinice su se postavljale u zasjede i prikrivene čekale neprijatelja, i čim bi otvorile vatru odmah su prelazile u juriš. Na taj način neprijatelj je često bio ne samo zadržan već i razbijen.

Neprijatelj je sve više uviđao ovaj problem i pokušavao da nađe izlaz na taj način što je izbjegavao nastupanje glavnim komunikacijama. Time je htio izmanevrisati naše snage koje su se nalazile na komunikaciji i sporednim putevima stići u pomoć napadnutom

¹⁶ Najveće utvrđenje Čusinu kod Jajca gdje je bilo 129. jako utvrđenih bunkera zauzele su jedinice 2. proleterske brigade krajem septembra 1942. vrlo brzo, zahvaljujući prije svega uspješnom dejstvu bombaških grupa.

¹⁷ Dok je 1. divizija u januaru 1943. napadala na Teslić, dva bataljona 1. brigade izvodila su demonstrativni napad na Prijedor. Komandant grupe bataljona je u toku dejstva naredio je da se izvrši napad na Prijedor i tako zauzme.

garnizonu. No, to je često bio samo pokušaj, jer su rijetki primjeri da je u tome bilo uspjeha. To je i razumljivo, pošto su naše jedinice blagovremeno otkrивale namjere neprijatelja. Sem toga, neprijatelj je bio i suviše slab da se odupre našim snagama ukoliko nije raspolagao tehnikom, a tehniku je u tim slučajevima privremeno ostavljao na putu.

Ipak, bilo je i primjera gdje napadnuta mjesta nijesu zauzimana zbog toga što jedinice koje su zatvarale određene pravce nijesu uspjele da zadrže neprijatelja.¹⁸ Bilo je i slučajeva da se glavnina naših snaga angažuje oko zatvaranja pravca tako da su snage za napad bile nedovoljne (napad na Našice 1944).

U toku čitavog rata komunikacije su imale za neprijatelja vanredno veliki značaj. To je i normalno. Njima se neprijatelj služio radi prebacivanja trupa i tehnike, snabdijevanja jedinica i upućivanja pomoći napadnutim garnizonima, manevrisanju trupama i izvlačenja materijalnih dobara opljačkanih u našoj zemlji. Zbog toga nije čudo što su jedinice NOB i PO u toku čitavog rata stalno izvodile napade na komunikacije i nanosile gubitke živoj sili i tehnici neprijatelja i dolazile do bogatog plijena.

Napad na komunikacije izvođen je na taj način što su se jedinice postavljale u zasjede na najpodesnijim mjestima za postizanje iznenađenja. Položaji naših jedinica su tako birani da se manjim snagama neprijatelju nanijesu što veći gubici. Takvim dejstvima postizali su se vanredno veliki uspjesi, a izvodile su ih sve jedinice od desetine do divizije. Kroz mnogobrojne borbe sticana su nova iskustva. Uvijek se težilo ka tome, da se svaki napad izvede na drugi način, kako bi se postiglo iznenađenje. Stalno su se mijenjali i teren i način dejstva. Jedinice u zasjedi postavljane su tako da mogu uspješno tući neprijatelja sa svih strana. Napad je vršen kada je i začelje neprijatelja došlo pod udar vatre. Vatra je bila vrlo efikasna da bi se neprijatelju odmah nanijeli gubici i stvarala pometnja u njegovim redovima. Odmah zatim vršen je napad i pokretom radi gonjenja i uništavanja neprijatelja.¹⁹

Posebno su veliku ulogu odigrale diverzantske jedinice, jer su širom zemlje rušile pruge i mostove i za duži period spriječile nepri-

¹⁸ Napad na Travnik oktobra 1943, Banju Luku septembra 1944. i na Našice oktobra 1944.

¹⁹ Među najuspješnije napade na komunikacije svakako su dejstva u Crnoj Gori na Košcelima jula 1941. kod Jelina Duba, 18. X 1941. god. na Savinom Laktu između Pljevalja i Prijepolja za vrijeme napada na Pljevlja 2. XII 1941, na Vagnju na Dinari početkom avgusta 1942, napad jedinica 6. korpusa na prugu i put Beograd — Zagreb septembra 1944. i jedinica 10. korpusa na prugu Zagreb — Varaždin u isto vrijeme, itd.

jatelja da koristi komunikacije. Veliku aktivnost razvijali su diverzanti i po gradovima. Uspjeh bi, svakako, bio mnogo veći da su diverzantski odredi bili brojniji i tehnički bolje opremljeni.

Odbrana u NOR

Iako su jedinice NOV i POJ u toku čitavog NOR-a bile ofanzivnije i samoinicijativnije nego bilo koja druga armija, ipak nijesu mogle biti stalno u ofanzivi. Neprijatelj je često prikupljao jake snage i izvodio napade na slobodnu teritoriju radi uništavanja naših snaga. Upravo zbog ofanzivnosti naših jedinica skoro ni jedanput plan neprijatelja nije bio ostvaren, jer su naše starješine shvatile taktiku i na vrlo uspješan način je primjenjivale.

Aktivna odbrana 7. divizije protiv 369. divizije, 6. brigade 4. divizije kao i 5. divizije u drugoj polovini januara 1943. godine pokazuju kako se mogu postići krupni uspjesi samo kad se pravilno organizuje i izvodi odbrana. Uspješna su takođe bila i dejstva jedinica 2. udarnog korpusa u aprilu i avgustu 1944. godine. Poučan je i primjer dejstva jedinica 1. i 2. proleterske divizije u drugoj polovini aprila 1943. u rejonu Čelebića kod Foče. Ovdje je tučen neprijatelj zahvaljujući tome što su u isto vrijeme uspješno izvedeni različiti oblici dejstva: napad iz pozadine, bočni napad i protivnapad. Kao primjer aktivne odbrane (protivnapada) treba takođe istaći dejstva 12. divizije kod s. Sušnjara u Slavoniji 16. aprila 1943, kada je razbijen 2. domobranski korpus, a oko 1.100 vojnika ubijeno ili zarobljeno.

Komandovanje

Da bi se u ratu obezbijedilo uspješno vođenje borbe jedinicama moraju komandovati sposobne starješine. I taj krupan problem u stvaranju i izgradnji naše armije morao se iznova rješavati. Komunistička partija Jugoslavije je kroz čitav rat tom pitanju poklanjala najveću pažnju. Zbog toga nije čudo što se kroz tešku, svakodnevnu borbu stvorio sposoban kadar. Međutim, kadar na koji je Partija od početka mogla da računa bio je malobrojan. To su bili oficiri i borci španske republikanske vojske i mali broj oficira bivše jugoslovenske vojske koji su se od samog početka stavili na raspolaganje Partiji i stupili u oružanu borbu.

Zahvaljujući pravilnoj kadrovskoj politici, koju je vodila Partija kroz surovu školu borbe, izbijali su na površinu najistaknutiji borci koji su izrastali u sposobne starješine. Ništa nije smetalo što

su po zanimanju bili radnici, seljaci, studenti, đaci koji nijesu imali nikakvog vojničkog obrazovanja, neki jedva sa osnovnom školom, a neki i bez nje. No, oni su shvatili cilj našeg NOB-a i njenu doktrinu, shvatili su da treba tući neprijatelja svuda i svim sredstvima, uništavajući njegovu živu silu i tehniku. Bilo im je jasno da treba da pronađu one oblike borbe kojima će snage koje su im stavljene pod komandu uspješno tući jače neprijateljske snage. Otuda ona stalna snalažljivost i inicijativa starješina i sposobnost da samostalno donose cjelishodne odluke. Bez toga, u samim uslovima vođenja rata, ne bi moglo biti ni uspješnog komandovanja, ni uspjeha u borbi.

Pri određivanju zadataka vodilo se računa o tome da oni budu jasni, a često i vrlo detaljni. Međutim, u duhu određenog plana nikad nije sputavana samoinicijativa. Naprotiv, samoinicijativa je smatrana vrlinom starješina.

Hrabrost, umješnost u komandovanju, ljudski odnos i briga o čovjeku, spremnost da podijele sve nevolje sa svojim borcima stvaralo je autoritet starješine, a to je bila najveća garancija za uspjehe u borbi. Ništa nije bilo gore nego kad starješina izgubi ugled kod boraca.

U kadrovskoj politici naročito je bilo pozitivno to što su vojna i partijska rukovodstva neprekidno pratila razvoj kadra. Uvijek, čak i u najtežim prilikama, nalazilo se vremena da se sa potčinjenim starješinama, počev od desetara pa naviše, razgovara kada je postavljen na novu dužnost. Ukazivalo mu se na vrline, a i na slabosti kad ih je bilo. To je svakom starješini pomoglo da razvija ono što je pozitivno i da otklanja slabosti.

No, bilo je i loših primjera kadrovske politike. Tako su 2. i 3. proleterska sandžačka brigada čuvale svoj kadar za nove jedinice koje će se formirati u Srbiji i Sandžaku kad dođe do masovnog ustanka, pa nijesu dozvoljavale da se starješine iz njihovih jedinica upućuju u druge jedinice radi uzdizanja. Mnogi su po dvije i više godina ostajali na istim dužnostima i ginuli. Najbolji primjer je za to Mio-drag Milovanović Lune iz 2. brigade. Još gore je bilo kad se mjesto poginulih starješina traži kadar iz drugih jedinica, kao što je bilo u 3. proleterskoj sandžačkoj sve do druge polovine 1943. godine.

Jedna od vrlina naših štabova, odnosno svih starješina, bila je u tome što se nijesu držali krutih pravila ni šablona. Išlo se uvijek za tim da se brzo sagledava situacija, donose najcjelishodnije odluke koje su bile realne i jasne. Bilo je planiranja prije nego što su otpočinjala dejstva, ali plan je bio jedno, a stvarnost drugo. Zato je trebalo djelovati brzo i smjelo u novim situacijama, koje su nepredviđeno iskrsavale. Tada se nije imalo vremena za dugotrajno ispitivanje

i svestrano analiziranje. Često nije bilo potrebnih podataka, a i ono što se prikupilo nije uvijek bilo potpuno, a nekad je bilo i netačno. Situacija se neprekidno mijenjala, jer je i druga strana preduzimala mjere za koje naši štabovi nijesu mogli znati.

U takvoj situaciji naše komande su brzo donosile odluke. Sposobnost naših starješina bila je u prvom redu u tome što su u najtežim situacijama, koje su se stvarale u toku borbe, nalazili dobra rješenja i nanosili udare neprijatelju. Na taj način neprijatelj nije mogao da ostvari svoje planove. Najrečitiji primjer za to su dvije najpoznatije operacije koje je neprijatelj preduzeo protiv naših snaga — »vajs« i »švarc« — (bitke na Neretvi i Sutjesci).

Briga o ljudima

U toku NOR-a osnovni faktor bio je čovjek. Zbog toga je njemu u svakom pogledu posvećivana najveća pažnja. Prije svega trebalo mu je objasniti ciljeve NOB-a i uvjeriti ga u opravdanost te borbe u kojoj je trebalo podnijeti velike žrtve a da one neće biti uzaludne. Kao prvi dokaz za to bila je svakodnevna briga o njemu u borbi i na svakom drugom mjestu. Na borca se gledalo kao na svjesni faktor, aktivno i kreativno biće.

Skoro ni jedan zadatak nije izvršen a da prethodno nije vršena priprema za njegovo ostvarenje. Borci su upoznati sa zadatkom, njegovim značajem i ulogom, i to ne samo cijele jedinice, nego i svakog borca pojedinačno. Zato je svaki borac u svakoj akciji znao ne samo kako treba da se bori nego kako da se bori i njegov drug, da utiče na njega i da mu pomaže ako zatreba. Kurir, vođa patrole, bombaš, svaki borac, starao se da što više doprinese uspjehu cijele jedinice. Borci su razmišljali o zadatku, oni su se starali da primjene lukavstvo, da zadatak što uspješnije izvrše. To je bila svjesna inicijativa. Ako je starješina poginuo, to nije izazivalo poremećaje, pošto je svaki borac mogao da nastavi borbu, jer je znao kako treba da se zadatak izvrši. A mjesto poginulog starješine, odmah ga je zamjenjivao drugi.

Materijalno obezbjeđenje boraca takođe je bilo bitan elemenat za uspješno izvršavanje zadataka. Uslovi za snabdjevanje bili su slabi, ali borcu se ipak obezbjeđivalo ono što je bilo neophodno: hrana, odjeća i dr. Bez toga jedinice ne bi bile sposobne da podnesu sve napore, da vode danonoćne borbe i da izdrže dugotrajne marševe. One starješine koje su, oslanjajući se više na ideološko-politički rad, zanemarivale materijalno obezbjeđenje nijesu dobro obavljale svoje zadatke.

Jedinica kao kolektiv odigrala je krupnu ulogu na svestrani odgoj ljudi — boraca i starješina. Na četnim i bataljonskim sastancima vršena je analiza poslije završene borbe. Strogoj, ali pravednoj kritici bile su podvrgnute sve greške i slabosti, a isticane vrline i naponi. To je vrlo vaspitno uticalo na ljude da otklone slabosti, a najboljim i najhrabrijim to je davalo još više poleta. Kritici su bili podvrgnuti i borci i starješine. Što je najpozitivnije, starješina nije uzimao kritiku za zlo. Ni jedan se borac nije plašio da će zbog kritike starješine imati nezgoda. Borac je i kroz to vidio da se njegova riječ poštuje i cijeni.

Kontakt između boraca i starješina bio je stalan, topao, ljudski. To je pored drugih vrлина doprinosilo povjerenju starješina kod boraca, jer bez toga starješina ne može uspješno obavljati svoju dužnost.

Briga prema ranjenim drugovima bila je do najveće mjere razvijena. I kroz to se ogledao duboko ljudski odnos prema čovjeku. Išlo se tako daleko da su borci ginuli radi spasavanja ranjenih drugova. To je davalo borcima neiscrpnu snagu, jer jurišajući da bi spasio svog ranjenog druga, mislio je da će se sutra i za njega tako neobično boriti njegov drug ako bude ranjen.²⁰

General-potpukovnik
Danilo JAUKOVIĆ

²⁰ U prvoj polovini juna 1942. jedan dio bolnice s ranjenicima zarobili su četnici u Izgorima. Jedinice 2. proleterske brigade imale su dva puta više gubitaka dok su oslobodile zarobljene ranjenike nego što je ovih bilo. A koliko je tek poginulo boraca da bi se spasili ranjenici u toku bitke na Neretvi. Borci 3. dalmatinske brigade umirali su pod nosilima od napora, noseći uz Prenj ranjene drugove.